

Warszawa, 19 kwietnia 2021r.

Dr hab. Agnieszka Bógdał-Brzezińska
Katedra Historii Politycznej
Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych
Uniwersytet Warszawski

**Recenzja rozprawy doktorskiej magistra Bartłomieja Kulasa
pt. „Ordynacja wyborcza w Polsce a wyniki wyborów parlamentarnych.
Wariantowa analiza możliwych zmian w ujęciu geografii wyborczej”**

Przedstawiona mi do recenzji rozprawa doktorska magistra Bartłomieja Kulasa, nosząca tytuł „Ordynacja wyborcza w Polsce a wyniki wyborów parlamentarnych. Wariantowa analiza możliwych zmian w ujęciu geografii wyborczej”, została przygotowana pod kierunkiem dr hab. Jana Wendta, prof. UG na Wydziale Oceanologii i Geografii Uniwersytetu Gdańskiego. Praca wchodzi w zakres obszaru wiedzy: nauki społeczne, dziedziny nauk: nauki społeczne, dyscypliny: geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna. Liczy sobie wraz załącznikami 254 strony i podzielona jest na 8 rozdziałów, opatrzona 42 zestawieniami tabelarycznymi i 29 rycinami.

1. Temat, cele badawcze i teza dysertacji

Przedmiotem dysertacji jest ordynacja wyborcza w Polsce, które to zagadnienie stanowi przedmiot badań naukowych wielu dyscyplin, w tym obok geografii społeczno-ekonomicznej (a w jej ramach – geografii elektoralfnej), również nauk o polityce i administracji, prawa konstytucyjnego i wyborczego, socjologii, psychologii czy historii politycznej, czyniąc pracę z założenia interdyscyplinarną. Autor podjął wyzwanie diagnozy i oceny ordynacji wyborczej w Polsce, odnosząc ją do wyników wyborów

parlamentarnych, co wskazywało na warstwę prakseologiczną badanego zagadnienia, zwłaszcza w odniesieniu do problemu efektywności wyborów. O interdyscyplinarności wybranego tematu świadczy poszerzenie pola badawczego, którego rdzeniem jest ordynacja wyborcza o takie składowe jak: system wyborczy i system polityczny. Autor stosuje zamiennie określenia: ordynacja wyborcza i system wyborczy, co nie jest powszechnie przyjęte, jako że system wyborczy jest pojęciem szerszym («ogół zasad określających tryb przygotowania i przeprowadzenia wyborów oraz ustalenia ich wyniku»), a ordynacja wyborcza oznacza część składową systemu tj. «ustawę normującą organizację i tryb wyborów do określonego organu przedstawicielskiego».

Nasuwa się niejako naturalne pytanie o przyczyny skupienia się Autora na zagadnieniu wyborów parlamentarnych, z pominięciem wyborów prezydenckich, samorządowych czy wyborów do parlamentu europejskiego. Przedstawiając motywy dokonanego wyboru, Autor wskazuje spektakularny i, jego zdaniem, niemiarodajny sukces wyborczy ugrupowań prawicowych w wyborach z 2015 i 2019 roku, w których to większość mandatów sejmowych zdobyła partia, która uzyskała mniej niż połowę głosów poparcia ze strony głosujących (s. 6). Tak umotywowany wybór tematu pracy wskazuje na trafną diagnozę wymagających zmiany składowych polskiego systemu wyborczego, jak również zaangażowaną postawę obywatelską Autora. Nie będąc przedmiotem oceny, zwróciło to jednak uwagę recenzenta, dowodzi bowiem świadomości Autora w zakresie potencjalnego wpływu prowadzonych badań naukowych na funkcjonowanie społeczeństwa i gospodarki, czynnika istotnego z perspektywy reorganizacji systemu szkolnictwa wyższego w Polsce.

W mojej ocenie wyartykułowane cele rozprawy, tezy: główna i pomocnicze właściwie oddają istotę badanego tematu. Przetawione cele badawcze są zhierarchizowane poprawnie, Autor wyodrębnia cele pierwotne i wtórne pracy. Za cel główny pracy Autor stawia diagnozę systemu wyborczego w Polsce oraz wskazanie sposobów sanacji ordynacji wyborczej w Polsce, a wtórnie – prognoza skutków hipotetycznych zmian w ordynacji wyborczej (ilościowa i jakościowa).

Główna teza pracy skupia się wokół diagnozy potencjału reformy systemu wyborczego w Polsce, jego wadliwości i możliwości naprawy. Stosownie do dyscypliny,

w obszarze której prowadzone są badania, diagnoza prowadzona jest z uwzględnieniem czynnika przestrzennego. Pojawia się założenie o istnieniu takiego systemu wyborczego, który zapewniłby redukcję dysproporcjonalności wyborów, przy równoczesnym utrzymaniu stabilności systemu politycznego oraz zachowanie warunków umożliwiających budowanie stabilnych większości parlamentarnych. Odwołania do systemu politycznego jako kontekstu funkcjonowania ordynacji wyborczej wskazują na poszerzoną świadomość Autora w zakresie złożoności badanego zagadnienia i jego pragmatycznego ulokowania w kontekście życia społeczno-politycznego państwa.

2. Literatura i metodologia pracy

W rozprawie wykorzystano różnorodne źródła wiedzy – literaturę przedmiotu, akty prawne i źródła internetowe. Bibliografia pracy obejmuje 207 monografii, rozdziałów w pracach zbiorowych i artykułów naukowych w czasopismach, 57 aktów prawnych oraz 34 strony internetowe. Literatura przywołana w pracy jest wystarczająco obszerna, poświęcona kilku kluczowym dla struktury pracy wątkom tematycznym. Oprócz geografii wyborczej i ogólnych zagadnień geografii społeczno-gospodarczej uwzględnia ona: systemy polityczne Polski i innych państw, historię polityczną ukierunkowaną na parlamentaryzm, systemy partyjne i demokrację w kontekście ustrojowym. Uważam, że pod względem rzeczowym bibliografia została sporządzona właściwie. Jeśli chodzi o proporcje źródeł pierwotnych do opracowań, praca zasługuje na docenienie wkładu własnego analizy źródeł prawnych, stanowiących o specyfice systemu wyborczego w Polsce. Można natomiast zastanawiać się nad proporcjami liczby opracowań książkowych w stosunku do artykułów naukowych i zasugerować Autorowi zwiększenie ich wykorzystania w przypadku, gdyby zdecydował się w przyszłości na publikację fragmentów recenzowanej dysertacji. Generalnie, uważam, że przedstawiona w pracy baza bibliograficzna odpowiada tematycznie i jakościowo wymogom stawianym wobec rozprawy doktorskiej. Zebrana literatura spełnia kryteria adekwatności do tematu badań, a ważną rolę odgrywa czerpanie przez Autora z literatury obcojęzycznej, głównie anglosaskiej, zwłaszcza w odniesieniu do problematyki rozdziałów drugiego i szóstego.

Kwestie metodologiczne recenzowanej rozprawy potwierdzają w mojej opinii kompetencje Autora w zakresie ogólnie przyjętego warsztatu badawczego stosowanego w ramach nauk społecznych. Już w tytule pracy zawarte jest założenie o istnieniu zależności między ordynacją wyborczą a wynikami wyborów parlamentarnych i o możliwości ich diagnozy przy pomocy narzędzi metodologicznych z zakresu geografii wyborczej. Przejrzyście i miarodajnie wyodrębniono trojaki zakresy pracy: zakres rzeczowy, który obejmuje problematykę prawno-organizacyjną ordynacji wyborczej oraz jej miar i skutków; zakres przestrzenny odnoszony do terytorium Polski „w podziale na okręgi wyborcze do Sejmu i Senatu – zmieniające się w skali czasu oraz takie, które zaproponowane są w tej pracy jako wizualizacja skutków alternatywnej ordynacji”; na koniec „zakres czasowy obejmuje trzy zasadnicze okresy: czasy historyczne od pojawienia się pra-parlamentaryzmu w Polsce i cały okres jego kształtowania, okres po 1989 r. do chwili obecnej – czyli do momentu ukształtowania się aktualnej sytuacji prawno-organizacyjnej i politycznej tak w Polsce jak i w wybranych krajach świata. Wreszcie trzeci element tego zakresu to rzeczywistość alternatywna w warunkach przyjętej symulacji zmian ustrojowych.” (s. 7-9)

Autor omawia metodologię stosowaną w obszarze geografii elektorальной i szerzej: geografii społeczno-ekonomicznej i dokonuje pokrótce jej krytycznej oceny. Dziwi jednak to, że nie decyduje się na enumeratywne wskazanie, jakie z omawianych metod zastosował w pracy, ani w których częściach pracy znalazły one zastosowanie dla osiągnięcia celu badawczego. Należałoby oczekiwać, że po analizie krytycznej metodologii właściwej dla dyscypliny, w ramach której powstała praca, zostanie precyzyjnie wyodrębniony zestaw metod i narzędzi użytecznych dla rozwiązania problemu badawczego. Wskazania takie znaleźć można dopiero w poszczególnych rozdziałach. Autor co prawda wskazuje. Wśród zastosowanych w rozprawie metod badawczych dominuje analiza porównawcza odnosząca się do systemów politycznych wybranych państw i ich systemów wyborczych, analiza statystyczna odnoszona w przeważającej mierze do rzeczywistych i prognozowanych wyników wyborczych. Ważną rolę porządkującą odgrywają też narzędzia kartograficznej prezentacji wyników badań w postaci map i wykresów. Przyjęte metody badawcze zostały zastosowane poprawnie, zróżnicowane i uzupełniające się wzajemnie. Równocześnie należy zaznaczyć, że ka-

talog metod mógłby być pełniejszy. W rozdziale trzecim odnoszącym się do uwarunkowań historycznych obecnego stanu polskiej ordynacji wyborczej zasadne byłoby zastosowanie analogii historycznej, a w rozdziale czwartym – metody instytucjonalno-prawnej.

3. Struktura pracy i zawartość rozdziałów

Rozdział pierwszy przedstawia cele, zakres pracy, jej metodologię i literaturę. Autor poprawnie diagnozuje problem badawczy, koncentrując się na zagadnieniu zależności wyników wyborczych od uwarunkowań politycznych i kontekstu przestrzennego. Przedstawione metody badań potwierdzają interdyscyplinarny charakter wybranego tematu dysertacji.

W rozdziale drugim przedstawiona została panorama systemów wyborczych na świecie, ich typologia i oddziaływanie. Rozdział ten uważam za niespójny w sensie konstrukcyjnym, chociaż jego treść bez wątpienia dowodzi, że Autor przebadął wnikliwie w ramach porównawczych studiów teoretycznych specyfikę systemów wyborczych na różnych kontynentach i w powiązaniu z różnymi ustrojami politycznymi. Brakuje jednak czytelnego związku merytorycznego między prezentacją systemów wyborczych różnych państw a omówieniem formalnych podziałów polskiej sceny politycznej. Osobliwa wydaje się część, w której Autor omawia stosunek do zmian w ordynacji wyborczej poszczególnych ugrupowań politycznych, gdyż do tego samego wątku nawiąże w zakończeniu do rozdziału piątego. Brakuje również jednoznacznego powiązania takiego układu rozdziału z celami i tezą główną pracy. Wystarczyłoby, gdyby Autor uzasadnił potrzebę przedstawienia poglądów na temat polskiej sceny politycznej obszerniej niż zostało to uczynione na s. 38 i 39 recenzowanej pracy i w powiązaniu z projektowanym modelem zreformowanego systemu wyborczego w Polsce.

Rozdział trzeci jest najbardziej interesujący z punktu widzenia badacza historii politycznej i najobszerniejszy. Przedstawia szeroką panoramę dziejów parlamentaryzmu polskiego, uwzględniając tło społeczne, polityczne, obyczajowe i międzynarodowe. Rozdział ma charakter faktograficzno-sprawozdawczy, jest w przeważającej większości ustrukturyzowany chronologicznie, brakuje zastosowania analogii historycznej. Zagadnienia przywołane w jego tytule: tj. dzieje polskiego parlamentaryzmu i jego

oddziaływanie na współczesny Sejm i Senat omówione zostały w odrębnych częściach. Można by oczekiwać, że Autor doda w komentarzu wnioski, jakie wypływają dla analizy tematu dysertacji z tak panoramicznej prezentacji dziejów sejmowania w Polsce. Faktycznie: taki jest podrozdział końcowy, który pokazuje erudycję Autora w zakresie studiów nad przeszłością polskiego parlamentaryzmu, ale nade wszystko uwypukla historyczne uwarunkowania słabości obecnego systemu wyborczego.

Rozdział czwarty poświęcony został kształtowaniu parlamentaryzmu i prawa wyborczego w Polsce po 1989 roku. Przybliżona w nim została w niezbędnym stopniu transformacja ustrojowa (należałoby użyć określenia: transformacja ustroju politycznego). Wnikliwie został zanalizowany proces stanowienia ordynacji wyborczej do obydwu izb parlamentu i jej ostateczna, aktualna postać. Szkoda, że wnioski do rozdziału, który jest rzetelnym zestawieniem metod wyliczania współczynników wyników wyborczych, są zaledwie jednoakapitowe.

Specyficzny w swej strukturze jest na tym tle rozdział piąty, będący próbą oceny ordynacji wyborczej, ponieważ mógłby on z powodzeniem stanowić ostatni podrozdział w rozdziale czwartym. Jeśli zaś z uwagi na objętość tekstu postanowiono inaczej, można by wyodrębnić części składowe czyli podrozdziały, posługując się kryterium specyfiki wyborów do każdej z izb parlamentu. W toku wywodu rozróżnienie to następuje wyraźnie i jest bez wątpienia zaletą, w strukturze rozdziału nie jest obecne. W mojej opinii należałoby dokonać podziału na dwa podrozdziały. Mimo zastrzeżeń do konstrukcji tego rozdziału uważam go za rzetelną analizę zgromadzonego materiału. Dokonano tu interpretacji wyników wyborów parlamentarnych w Polsce, które merytorycznie wydają się poprawne i nie budzą zastrzeżeń recenzenckich.

Rozdział szósty odnosi się do systemów wyborczych wybranych państw (słowo świata jest niepotrzebne). Punktem wyjścia Autor czyni systemy demokratyczne na świecie i przedstawia różnice między nimi. Następnie wskazuje zależność między odmianami demokracji a skłonnością do manipulowania wielkością i liczbą okręgów wyborczych. Podrozdział ten sprawnie wprowadza czytelnika nieobeznanego z tematem w problematykę ustrojodawczą, którą Autor połączył w tym rozdziale z zagadnieniami ordynacji wyborczej. Dalsze części rozdziału omawiają funkcjonowanie or-

dynacji większościowej w Wielkiej Brytanii, Indiach, USA, Kanadzie, obszernie przedstawiona została specyfika ordynacji większościowej Francji. Odrębna część rozdziału poświęcona została mieszanym systemom wyborczym i ich funkcjonowaniu na przykładzie Niemiec i Nowej Zelandii, Rumunii, Węgier i Litwy. W kolejnych podrozdziałach przedstawione zostały ordynacje preferencyjne Australii, Irlandii i Malty, a także systemy proporcjonalne z odwołaniem do Słowacji, Czech, Hiszpanii, Niderlandów i Szwecji. Na koniec poddany został ocenie system wyborczy III RP na tle innych państw. Rozdział ten podobnie jak rozdział trzeci pozwala udowodnić Autorowi szersze, niż temat dysertacji, zainteresowanie zagadnieniami polityki, ujawnia jego dociekliwość w poszukiwaniu zagranicznych inspiracji dla potencjalnej reformy polskiego systemu wyborczego. Z perspektywy czytelnika można by co prawda dyskutować z nastawieniem Autora do demokracji jako ustroju politycznego, które wydaje się zbyt afirmatywne, ale nie jest przedmiotem recenzji.

Rozdział siódmy jest rdzeniem podjętego tematu dysertacji, zawiera bowiem analizę wariantów zmian ordynacji wyborczej w Polsce. Rozdział ten ma charakter prakseologiczny, zmierza bowiem do optymalizacji całego systemu wyborczego poprzez wprowadzenie zmian ordynacyjnych. W rozdziale tym Autor odwołuje się zarówno do ram prawnych (np. ograniczenia konstytucyjne potencjalnych zmian), jak również korzysta obficie z danych statystycznych odnoszonych do liczebności populacji w okręgach wyborczych. Zestawiając autorski wariant zmian w ordynacji z propozycjami pochodzącymi z innych źródeł, mgr Bartłomiej Kulas, przedstawia czytelnikowi świeży, zdyscyplinowany sposób myślenia o badanym zagadnieniu.

Podobnie rozdział ósmy zawiera omówienie wyników wyborczych, wyłonionych w symulacji każdego z wariantów przyjętych w poprzednim rozdziale. Model ów, jak wskazuje Autor mieści się w ramach praktycystycznych tj takich, które dążą do usprawnienia istniejącego stanu rzeczy. Autor odwołał się do rzeczywistych wyników uzyskanych w wyborach parlamentarnych w 2019 roku przez rywalizujące ugrupowania polityczne. Poprawna jest diagnoza słabości polskiego systemu wyborczego. Całkowicie zgodzić się należy z Autorem, że „obecnie obowiązująca w Polsce ordynacja proporcjonalna bez wątpienia „wspiera silniejszych”, do czego przyczyniają się: wiel-

kość okręgów wyborczych, metoda D'Hondta i progi zaporowe (5% i 8%) (s.170). Słuszne jest również zwrócenie uwagi na kompromisowość polskiej ordynacji wyborczej i jej nieadekwatność do aktualnych oczekiwań wyborców. Celem przygotowanego modelu jest zwiększenie proporcjonalności polskiego systemu wyborczego na poparcie czego Autor przywołał poglądy polityków i ugrupowań popierających zmiany ordynacji.

Podsumowanie pracy wydaje się lapidarne w porównaniu z objętością tekstu i dociekliwością badawczą ujawniającą się chociażby w rozdziałach trzecim czy szóstym, ale zawiera odwołania do wszystkich zaplanowanych dla recenzowanej pracy celów i hipotez. Dlatego należy zgodzić się z Autorem, że „dwa cele główne: po pierwsze zbadanie aktualnego stanu funkcjonowania ordynacji wyborczej w Polsce oraz udzielenie odpowiedzi na pytanie – w jaki sposób zmienić prawo wyborcze, by zmniejszyć mankamenty ordynacji, nie burząc jednocześnie obecnego porządku w całości. Po drugie sprawdzenie, jak wyglądałaby scena polityczna w alternatywnej rzeczywistości prawno-organizacyjnej. Oba cele udało się zrealizować w całości, przy czym drugi cel mógłby stać się także przedmiotem szerszej analizy w odrębnej pracy z zakresu politologii”.

4. Strona techniczno-redakcyjna i językowa pracy

Autor swobodnie porusza się po badanym temacie, wykazuje dociekliwość, konsekwencję łączenia wątków i intuicję badawczą. Wywód jest spójny, przemyślany, uporządkowany. Wartościowe wydają się elementy ocenne wywodu, które są utrzymane w konwencji dojrzałych i samodzielnych przemyśleń. Styl narracji naukowej jest perswazyjny, przejrzysty, zrozumiały dla czytelnika. Miejscami pojawiają się kolokwializmy i elementy stylu publicystycznego, ale jest to sporadyczne i nie pogarsza jakości argumentacji. Przykłady: kolokwializm: (s.64) „próba wmanewrowania PSL do startu w wyborach”, styl publicystyczny: „Należy jednoznacznie stwierdzić, że wybory w okresie PRL były fikcją.”(s. 73). Zdarzają się błędy w zapisie: Wiskusłki (s. 20), kontraktalny sposób (s. 132), jak również pojedyncze błędy stylistyczne: „Wskazane na początku pracy cele poboczne (...) również udało się wykonać” (s.194). Zdarzają się osobliwe wyrażenia np. „Nie jest to jednak doktryna wyłącznie parlamentarzystów” (s.

74), których sensu trzeba się domyślać. W przypadku ewentualnej publikacji całości lub części dysertacji sugeruję zmianę sposobu zapisu w tekście nazwisk autorów cytowanej literatury, uwzględniającą zarówno imię (imiona), jak i nazwisko w pełnym brzemieniu.

5. Konkluzje

Pomimo wskazanych nielicznych słabości konstrukcyjnych i redakcyjnych należy stwierdzić, że praca doktorska magistra Bartłomieja Kulasa pt. „Ordynacja wyborcza w Polsce a wyniki wyborów parlamentarnych. Wariantowa analiza możliwych zmian w ujęciu geografii wyborczej” jest z pewnością samodzielnym dziełem naukowym, prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w dyscyplinie geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna, jej przedmiotem jest oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, a sam Autor wykazał umiejętności samodzielnego prowadzenia badań naukowych. Recenzowana dysertacja spełnia zatem wymogi wskazane w *Ustawie z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* i na tej podstawie wnoszę o dopuszczenie przez Radę Dyscypliny Geografii Społeczno-ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Gdańskiego magistra Bartłomieja Kulasa do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

